

Politologija u Saveznoj Republici Njemačkoj

(Informativni prikaz s bibliografijom)

Davor Rodin

Veoma je teško dati prikaz razvitka i sadašnjeg stanja zapadnonjemačke politologije. Višestruke prepreke stoje na putu takvom čak i informativnom pregledu.

Ponajprije, politologija je u Njemačkoj kao samostalna disciplina u krugu tradicionalnih društvenih nauka formalno institucionalizirana tek 1950. godine preporukom pokrajinskih ministara kulture.¹⁾

Politologija je dakle u SR Njemačkoj posve mlada disciplina, koja je, međutim, u proteklih 16 godina svoga službenog postojanja na njemačkim sveučilištima prošla kroz nevjerojatno buran razvitak i, prema općem priznanju, doživjela upravo izvanrednu ekspanziju.

Intenzivni proces konstituirajućeg vrenja još je u punom jeku, tako da bi svaka fiksacija stanja bila preduhitrena.

Razvitak na širokom frontu doveo je do velikih divergencija, tako da bi iscrpni prikaz trebao da dađe sliku o stanju politološkog studija na svakom od 18 njemačkih sveučilišta, resp. velikog broja visokih škola.

Može se ipak kazati da je čitav razvitak usredotočen na tri ključna momenta: prvo, problem političkog obrazovanja u najširem smislu, drugo, problem konstituiranja discipline, određenje predmeta, odnos prema graničnim disciplinama, mjesto na sveučilištu, treće, istraživački rad i odnos prema političkoj praksi.

Učinimo prije opisa gornjih pitanja prethodno još tri uvodne napomene: a) povijesni izvori politologije na njemačkom tlu, b) politološki kadrovi, c) naziv discipline.

Ad a, povijesni izvori.

Prema opće prihvaćenom uvjerenju predstavlja poslijeratni razvitak politologije u Njemačkoj, zapravo njen treći početak.²⁾

Prve poticaje nalazimo u Göttingenškoj školi potkraj 18. stoljeća, koja se razvila navezujući na kameralistiku (Achenwall i Schläzer). Ovaj je pokušaj zaavo zbog samostalnog razvitka znanosti koje su prvobitno konstituirale njegovo politološko jezgro: historije, geografije, nacionalne ekonomije.

Drugi poticaj razvitku politologije uslijedio je polovinom 19. vijeka. Proizišao je iz upravne i parlamentarne prakse njemačkih pokrajina. Glavni predstavnici ovog razdoblja su primjerice: Lorenz von Stein, Meißel i Bluntschli. No ovaj je pokušaj propao pod pritiskom pravnog pozitivizma koji je prevladao pod Bismarckovim režimom.

1) Usporedi: Gesamtprotokol der Konferenz von Königstein in Taunus von 15. und 16. Juli 1950. Verl. Neue Presse Frankfurt/M 1950.

2) Usporedi O. H. Gablentz: Politische Forschung in Deutschland, »Politische Forschungen« hrsg. von Otto Stammer Westdeutscher Verl, Köln—Opladen 1960.

Konačno, treći pokušaj konstituiranja politologije vezan je uz sociologiju Maxa Webera. Vodeća imena ovog razdoblja su: Herman Heller, Karl Mannheim, Sigmund Neumann. Razvoj ovog trenda prekinut je 1933. godine dolaskom Hitlera na vlast, a nastavljen je tek po završetku drugog svjetskog rata, ponesen značajnim utjecajem anglo-američke tradicije na ovom području.

Karakteristično je da je američki utjecaj bio u početku daleko jači nego što je danas. Ova promjena na karakterističan se način manifestira u odnosu politologije i filozofije. Dok se ranije u historijskom presledu gotovo u pravilu preskakalo preko koleosalnog politološkog sadržaja koji se krije u filozofiji njemačkog klasičnog idealizma³⁾, danas se već štampaju hrestomatije Kantovih političkih spisa, a Hans Maier već 1962. konstatira promjenu stava prema filozofiji i njenim mogućnostima logičkog razgraničenja i ontološkog utemeljenja politologije i njenih disciplina, napose pak zahtijeva izgradnju političke etike u modernom smislu.⁴⁾

Općenito govoreći, danas se još ne može govoriti o odlučujućoj prevazi bilo američkog pozitivizma, bilo tradicionalnog demačkog spekulativnog teoretiziranja. No u prilieg sve jasnijeg razgraničavanja ovih krajnosti djeluje karakteristično obilježje njemačke duhovne tradicije u kojoj je pretežni dio politološkog sadržaja bio tretiran mahom u okviru historije, sociologije i filozofije, a ne u okviru prava. Otuda je problem razgraničavanja znanstvenih područja specifično obojen, što ima značenja za daljnji proces konstituiranja politologije u Zapadnoj Njemačkoj.

Značajno je uvodno napomenuti i to da je čitav poslijeratni razvitak politologije u Z. Njemačkoj bio nošen jasno izračenom željom za radikalnom denacifikacijom, čemu su među ostalim naročito doprinijeli povratnici iz Sjedinjenih Država, koji i danas drže značajne ordinarijate na zapadnonjemačkim sveučilištima. Dakako, denacifikacija je u toku godina kompenzirana radikalnim antikomunizmom, pa se može kazati da je upravo taj antikomunizam pošto-peto postao glavna ideološka prepreka toliko željenoj deideologizaciji politologije.

Ad b, kadrovi

Kadrovi predstavljaju jednu od glavnih teškoća i unutarnjih strukturalnih kočnica bržem razvitku politologije u Z. Njemačkoj.

Kadrovi se regrutiraju iz svih mogućih zanimanja a neslužbeno ih se s obzirom na njihovo porijeklo dijeli u tri velike grupe:

1. povratnici iz Sjedinjenih Država,
2. žurnalisti i bivši političari,
3. mladi naučni nastajaj.

Unutar ovih grupa postoje onda diferencije po strukama, pa tako ima pravnik, sociologa, filozofa, historičara, ekonomista, pa čak i liječnika.

Dakako da ovakva kadrovska struktura u velikoj mjeri otežava međusobno razumijevanje, doprinosi stvaranju veoma različitih razora u pogledu bitnih određenja politologije a ponegdje, mada se o tome nerado izvještava, i do diskreditiranja serioznosti politološkog posla na tradicionalnim fakultetima.⁵⁾

Kako će se iz daljnjeg izlaganja vidjeti i odgoj novog politološkog naučnog naraštaja nije posve prirodan i postoji realna opasnost da se sadašnja heterogenost kadra u biti i dalje održi jer do sada u Njemačkoj (izuzev berlinske Visoke škole za politiku) ne postoje politološki fakulteti kao samostalne naučne-nastavne ustanove iako postoji jaka tendencija za institucionaliziranjem politologije u okviru interfakultetskog departement-sistema.

3) Usporedi oštre polemičke istupe protiv Th. Litta na konferenciji u Königsteina 1950. u: *Über Lehre und Forschung der Wissenschaft von der Politik*. Verl. Neue Presse Frankfurt/M 1950.

4) Usporedi: H. Maier, *Zu Lage der Politischen Wissenschaft in Deutschland*, u: *«Vierteljahrsschrift für Zeitgeschichte»* 1962. Heft 3 1962. Stuttgart.

5) U tom smislu karakterističan je zahtjev K. G. Hasemannu u *«Zeitschrift für Politik»*, Heft 3 1965. Str. 206 da katedre za politologiju ne bi smjeli dobivati političari, već naučni radnici.

Ad c, ime

U skladu s navedenim teškoćama kadrovske strukture usko je povezana i tipično njemačka dilema imena same znanosti.

O imenu nove znanosti diskutiralo se mnogo od samog početka a i danas je to pitanje još uvijek otvoreno te uvijek nanovo izbija na vidjelo u diskusijama po časopisima.

Momentano su u upotrebi čak četiri jednakopravna naziva: Wissenschaftliche Politik (znanstvena politika), Wissenschaft von der Politik (nauka o politici), Politikwissenschaft (politička znanost, naziv za koji se zalaže I. Fetscher) i naposljetku Politologie (politologija, naziv za koji se u Njemačkoj prvi put 1948. založio Eugen Fischer-Baling).

Iako Nijemcima ovakva šarolikost očigledno smeta, dosada su svi pokušaji uvođenja jedinstvenog imena ostali bezuspješni. Karakteristično je, međutim, da su se svi politolozi nakon početnih razmimoilaženja složili da ime mlade znanosti mora ostati u singularu jer se time barem formalno otklanja čitava zbrka oko razgraničavanja znanstvenih područja.

1. Političko obrazovanje

Iz materijala s osnivačkog savjetovanja 1950. u Königsteinu (Taunus) jasno se razabire da je razvitak politologije viđen prvenstveno kroz prizmu političkog obrazovanja koje je u početku bilo zamišljeno veoma široko.

Od političkog se obrazovanja očekivalo ne samo političko odgajanje cjelokupne sveučilišne omladine u duhu načela građanske demokracije nego isto tako odlučna demokratizacija cjelokupnog života, razbijanje skućenog shematismata političkog rezoniranja na svim frontovima te s tih pretpostavki utjecaj na neposredni politički život zemlje.

Po tim je prvim zamislima političkoj nastavi trebalo podvrći čitavu sveučilišnu omladinu na svim fakultetima i institutima.⁶⁾

Dakako, ovako zamašan plan pretrpio je u proteklih 15 godina bitne promjene i značajna sužavanja. Dođuše, osnovna načela prvobitne zamisli ostala su uglavnom neizmijenjena, ali se zato organizaciono čitav plan suzio na zasnivanje politoloških katedri na svim njemačkim sveučilištima. Političko obrazovanje prestaje time biti obaveza svakog studenta i postaje predmet samo onima koji se žele trajno posvetiti politološkoj struci.

Odnos političkog obrazovanja i politologije konačno je razriješen 1960. godine jasnom formulacijom: političko obrazovanje je pedagoški zadatak u čijem rješavanju trebaju učestvovati svi društveni faktori, a politologija je teoretska disciplina.

Njihov odnos se ne sastoji u tome da političko obrazovanje konstituira političku znanost, već upravo obrnuto. Političko obrazovanje onih koji se za njega interesiraju prebačeno je time na kolosijek takozvanog »forum politicum«, tj. slobodne sveučilišne tribine za političko obrazovanje te studentske radne grupe i klubove koji se najčešće formiraju na osnovu konfesionalne ili političke opredijeljenosti.

Ovakav razvoj događaja bio je diktiran prvenstveno težnjom samih kadrova u toj oblasti da svoj suviše široki nedefinirani predmet konstituira u čvrstu znanost i da se tako organizaciono i stručno osamostale.

Taj proces institucionalizacije kako nastavnog predmeta tako i same znanosti danas je već veoma daleko odmakao, tako da se javljaju glasovi o potrebi formiranja posebnih fakulteta za politologiju mada je najvjerojatnije da će ove težnje biti realizirane unutar sveučilišnom suradnjom u okviru department-sistema kao kadrovske i organizacione jezgre politoloških disciplina i političkih nauka u širem smislu.

Proces razvitka unio je u područje političkog obrazovanja i druga unutarnja razlikovanja.

6) Ako je bilo kakvo uspoređivanje moguće, onda bi ovoj prvotnoj koncepciji, kod nas odgovarao predmet Osnovi marksističke nauke o društvu koji se predaje na svim fakultetima Zagrebačkog sveučilišta.

Tako se jasno luči nastava politologije od politološkog istraživanja, te na kraju stvarni efekt jednog i drugog na politički život u zemlji.

Ekstremni pristaše politologije kao isključivo istraživačke, a ne i nastavne discipline (Freund, Kiel) naročito su bili skeptični u pogledu mogućnosti konstituiranja politološkog zvanja. Razvitak događaja demantirao je ovakva strahovanja. Broj studenata politologije stalno raste a gotovi stručnjaci nalaze svoja prirodna radna mjesta u stranačkim aparatima, raznim udruženjima (Verbände), sindikatima, u sredstvima masovne komunikacije i drugdje.

Dakako, u državnoj upravi rade tradicionalno još uvijek gotovo isključivo pravnici, mada i u tu oblast prodiru i politolozi.

Iako se na proces sužavanja prvotnog širokog plana političkog obrazovanja gleda manje-više kao na zakonit proces produbljivanja prvobitnih širokih zasada, ipak se već danas mogu nazrijeti opasnosti tog sužavanja. Ponajprije, najveća je od svih opasnosti da se politologija čak i kao samosalna i institucionalno osigurana jedinica utopi u sivilu uhodanog sveučilišnog života i time u borbi za svoju samostalnost izgubi kontakt ne samo s živom političkom stvarnošću nego i s graničnim znanstvenim područjima. Svi naime osjećaju da se politologija bitno razlikuje od ostalih disciplina po nečem što bitno nadilazi stručnost u tradicionalnom sveučilišnom smislu riječi, a istovremeno upravo teže za takvim tradicionalnim utemeljenjem koje bi mladoj znanosti dalo dignitet nepristranog znanstvenog suđenja.

2. Problem konstituiranja discipline

Prema nešto starijim podacima⁷⁾ u Z. Njemačkoj se politologija kao samostalna disciplina predaje na 12 od 18 sveučilišta.

Prema novijim podacima izgleda da je proces institucionaliziranja discipline završen na svim sveučilištima, a nešto slabije stoji stvar na visokim školama.

Kao posve samostalne institucije za politologiju postoje za sada samo tradicionalna Njemačka visoka škola za politiku u Berlinu (osnovana 1920, a obnovljena 1948), koja je 1959. kao Otto-Suhr-Institut uključena u Berlinsko sveučilište, i Visoka škola za političku znanost u Münchenu koja je osnovana 1950. godine. Münchenska visoka škola ne posjeduje vlastite kadrove, nego na njoj predaju nastavnici s Münchenskog sveučilišta kao i ljudi iz političke prakse.

Karakteristično obilježje procesa institucionalizacije politologije u Njemačkoj predstavlja okolnost da se politologija na svakom sveučilištu vezuje uz različite fakultete. Tako se prema podacima iz 1961. godine, koji se neznatno razlikuju od sadašnjih, politologija domesticirala na filozofskim fakultetima (8), na ekonomsko-sociološkim (7), na fakultetima za pravne i državne znanosti (2), na pravnim fakultetima (2), dok na nekim sveučilištima postoje politološke katedre na dva, pa čak i tri fakulteta (Hamburg, Freiburg, Tübingen).

Dakako da ovakva šarolikost donosi sa sobom niz problema kako zbog neujednačenosti interdisciplinarnе suradnje koja je na svakom fakultetu drugačija tako i u pogledu osnovnog obrazovanja svršenih politologa koji već prema slučaju bivaju jače pravno, ekonomski, filozofski, sociološki et cetera orijentirani.

U pogledu sticanja kvalifikacija postoje također teškoće i neujednačenosti. Diplomirani politolog može se postati jedino na Berlinskoj visokoj školi za politiku. Na ostalim sveučilištima uvijek samo diplomirani filozof, pravnik, sociolog itd. Ovakva situacija odnosi se djelomično i na proceduru sticanja doktorata nauka, odnosno akademskog zvanja.

Na nekim sveučilištima moguće je doktorirati (na fakultetu na kojem postoji politološka katedra) s politološkom temom, čime se primjerice postaje dr. phil. s politologijom kao predmetom odbrane.

7) Usporedi: Denkschrift, Soziologie Politische Wissenschaft F. Steiner Verl. Wiesbaden 1961, Str. 87.

Naslov doktora rer. pol. može se stići na 8 sveučilišta.

No šarolikost se proteže i na ispitnu gradiv, broj ispita, pomoćne predmete i slično, te se stoga neprekidno vode diskusije kako prevladati ovu organizacionu nehomogenost koja se i sadržajno reflektira nepoželjnim rezultatima.

Kako je prethodno već rečeno u prevladavanju ovog organizacionog problema postoje uglavnom dvije struje: prva, u sebi nejedinstvena, raspravlja o tome koji bi od postojećih tradicionalnih fakulteta bio prirodna sredina nove znanosti, pri čemu dolazi do izražaja neizbježna pristranost stavova. Unutar ove struje raspravlja se i o mogućnosti, odnosno potrebi osnivanja politološkog fakulteta kao samostalne ustanove u okviru sveučilišta, jer se smatra da je politologija jedna od temeljnih znanosti (Grundwissenschaft), ako ne i jedina. Druga struja zastupa već ranije spomenutu koncepciju interfakultetskog smirivanja politologije na bazi američkog department-sistema.

Dakako, ovaj organizacioni »spor fakulteta« ima svoje dublje sadržajne razloge koji se kriju u starom problemu razgraničavanja predmetnih područja društvenih znanosti.

Od početnih diskusija u kojima su se stručnjaci pojedinih struka manje-više natezali oko primata i patronata nad ovom znanošću odmaklo se veoma daleko — barem u izjavama.

Sve društvene znanosti imaju, prema posljednjim stavovima, pravo i dužnost da analiziraju fenomen političkoga, i kad to čine, one se razvijaju u smislu filozofije politike, političke sociologije, ekonomije itd.

Kao takve, društvene znanosti postaju političke znanosti u širem smislu te predstavljaju nezaobilaznu dopunu i pomoć političkoj znanosti (politologiji) i njenim disciplinama u užem smislu.

Eminentno područje političke znanosti, formalna, kao i sadržajna okosnica njenog nastavnog programa, kao i pravi predmet njenog istraživanja predstavljaju tri područja koja se uz veće ili manje razlike prihvaćaju na svim sveučilištima:

1. politički sistemi,
2. teorija međunarodnih odnosa (internacionalne organizacije),
3. politička teorija.

Ovoj se okosnici o kojoj se i danas neprekidno vodi diskusija preko časopisa dodaju i neka druga područja, no to se pretežno odnosi na nastavnu praksu. Tako se kao pomoćni ispitni materijal dodaju predmeti kao socijalna politika, politička etika, žurnalistika, novija povijest i slično.⁸⁾

Pored diskusija o ovom politološkom programu u užem smislu neprekidno se vode diskusije o odnosu politologije prema tradicionalnim disciplinama. Pritom se pored ekstremnih stavova javljaju i ona mišljenja koja uglavnom raspravljaju o modalitetima pomoći koju bi tradicionalne discipline mogle dati konstituiranju politologije za koju je interdisciplinarna suradnja uvjet opstanka.

Evo kako se otprilike — posve kratko — gleda na odnose politologije i tradicionalnih znanosti:

a) Odnos između politologije i pravnih znanosti

U diskusijama o odnosu politologije i pravnih znanosti iskristalizirao se stav da bi suradnja mogla biti plodna jedino u oblasti javnog prava, odnosno državnog, upravnog i međunarodnog prava. Pritom se naglašava kako bi pravnom formalizmu sa stajališta politologije trebalo prići sadržajno.

b) Odnos između politologije i nacionalne ekonomije

Mada se uvida izuzetna važnost ove relacije, ipak se jasno primjećuje da se zbog vidljivo ideologijskih bojazni od mogućeg približavanja marksizmu ovaj odnos tretira ipak nedovoljno produbljeno s obzirom na njegovo prvorazredno značenje.

8) Dakako, u literaturi se mogu naći tragovi drugačije okosnice nastavnog plana. Isto tako je otvoreno pitanje u kojoj se mjeri postojeća okosnica stvarno prakticira, a u kojoj se mjeri samo opća orijentacija.

c) Odnos politologije i filozofije

O ovom odnosu koji ima duboke korijene u njemačkoj znanstvenoj tradiciji se, kao što je već upozoreno, na samim početima veoma oštro i svestrano diskutiralo. Međutim, paralelno sa sazrijevanjem kritičkog stava prema američkom pozitivizmu rastao je i značaj ove veze, tako da se ona i danas nalazi u centru diskusije, pri čemu se pomoć koju bi filozofija mogla i trebala pružiti politologiji vidi u sljedećim područjima: izgradnja jedne moderne političke etike (Gablentz); kritika ideologije; izgradnja moderne filozofije prava, države i društva; sinteza ili čak ontološko utemeljenje politologije u obliku filozofije povijesti ili antropologije.⁹⁾

d) Odnos politologije i psihologije

U ovoj relaciji teško je steći pravi pregled, no u osnivačkim diskusijama, kao i u čitavom periodu od 1958. do 1960. ovom je odnosu posvećivana znatna pažnja.

Pomoć psihologije u pristupu političkom fenomenu viđena je u sljedećim oblastima:

- Psihologija subjekta političkog upravljanja (po uzoru na Sprangerove Lebensformen i Weberovu studiju Politik als Beruf),
- Psihologija političkih sredstava upravljanja (psihologija političkog terora, straha i uvjeravanja itd.),
- Psihologija objekta političkog upravljanja (psihologija grupe, klase naroda).

e) Odnos politologije i povijesti

U Njemačkoj je ovaj odnos tradicionalan (historizam, antihistorizam) te i danas predstavlja osjetljivo područje razgraničavanja. S neposredno sadržajnog aspekta od povijesnih se data ni u jednoj društvenoj znanosti ne može apstrahirati, no kako je povijesna znanost u Njemačkoj tradicionalno ne samo pozitivna nego i spekulativna, to ona i danas ima značajne pretenzije prema politološkoj sferi. Ipak je tok događaja (napose svestrana ekspanzija sociologije) potisnuo povijesnu znanost u pozadinu.

f) Odnos politologije prema sociologiji, žurnalistici i diplomaciji.

Odnos sociologije, žurnalistike i diplomacije prema politologiji nije sporan. Diplomacija i žurnalistika predstavljaju neposredne politološke pomoćne discipline a sociologija je u Njemačkoj odvjkada zastupala »political science«, pa se na njihov odnos gleda kao na posve prirodan iako je na tom tlu razgraničavanje naročito teško jer se ne razgraničavaju samo predmeti nego neposredno i metode.

Ovim kratkim rezimiranjem aktualnih diskusija o odnosu politologije i tradicionalnih disciplina ni izdaleka nije iscrpljen prikaz problema koji u Njemačkoj prate proces konstituiranja politologije u samostalnu znanstvenu disciplinu s vlastitim predmetom i metodama.

Opći dojam što se stiče nakon pregledavanja veoma opsežnog materijala može se sažeti na konstataciju da među njemačkim politolozima vlada uvjerenje kako politologiju treba počto-pošto institucionalno osigurati a zatim će se po logici samog znanstvenog posla postepeno razbistriti i razriješiti kontroverze koje danas još uvijek prate njen razvitak.

Kako su ti vanjski preduvjeti uglavnom ispunjeni, to se glavna pažnja posvećuje izradi dugoročnih istraživačkih planova, jačanju naučnih instituta te odgoju vlastitog naučnog naraštaja.

3. Istraživački rad i odnos prema političkoj praksi

Iz priloženih bibliografija vidljivo je da je produkcija relativno veoma velika. Tim više što priložena bibliografija predstavlja u izvjesnom smislu samo reprezentativnu sliku stvarne produkcije koja se u širem i užem smislu bavi političkim fenomenom.

Iako je dakle produkcija veoma velika, ipak ne vlada zadovoljstvo postignutim rezultatima.

9) Usporedi među ostalim: Politische Wissenschaft Isar Verlag München 1952. Str. 33.

Većinu radova predstavljaju zapravo političko-historijske studije iz no-
vije njemačke prošlosti, napose drugog svjetskog rata i Weimarske republike
ili opći pregledi povijesti političkih doktrina udžbenici ili radovi na nivou
žurnalističkih prikaza te sumarni prikazi pojedinih političkih događaja.

Veoma mali broj radova predstavlja eminentno politološke analize suvrem-
enih političkih događaja i odnosa.

Ovakvo stanje tumači se djelomično neizgrađenošću metodologije poli-
toloških istraživanja, nedostatkom pravih politoloških kadrova, koji bi bili
spremni i isposobni da se uhvate u koštac s ogromnim u biti pionirskim poslom
istraživanja konkretnih političkih zbivanja.

S druge strane, sve jasnije se uviđa da se eminentno politološko područje,
tj. neposredni mehanizam i struktura donošenja političkih odluka i
njihovo provođenje, nalazi izvan domašaja ma kakve znanstvene analize, te
da politologija do svog pravog predmeta dolazi tek historijskim posredovanjem,
dakle onda kad taj predmet postaje objekt i drugih društvenih nauka.

U toj se okolnosti sve više vidi i teškoća oko konstituiranja autentičnog
predmeta politologije, te s obzirom na određenje samog političkog akta u
najširem smislu postaje razumljiva težnja za filozofskim utemeljenjem poli-
tologije (nastojanje koje je potpuno u skladu s ovdašnjom tradicijom).

Oni pak koji i danas stoje na strogo pozitivističkom stanovištu uglavnom
se zalažu za neformalniji pristup političkim arhivima, kao i za neposredniji
odnos politologije s živom političkom stvarnošću i političkim institucijama,
pri čemu se zapliću u diskusije o odnosu politike i znanosti, političara i nauč-
nog radnika.

Naučni je rad institucionalno vezan uz institute — danas već veoma
brojne — koji su organizaciono povezani s politološkim katedrama na sve-
učilištu.

Instituti raspolažu s dobro opremljenim bibliotekama koje raspolažu s
dovoljno sredstava za svoje redovno obnavljanje.

Na kraju bismo mogli općenito zaključiti: politologija je u Z. Njemačkoj
uprkos svih vidljivih povijesnih tragova mlada nauka bez tradicije kakvu u
toj oblasti imaju anglosaksonski i romanski narodi. Ipak može se reći da je
ona nakon prvotnih lutanja, koja su ponegdje slična našim vlastitim nasto-
janjima u toj oblasti, učinila odlučujuće korake na putu svog formiranja.
U živom procesu opredjeljivanja između vlastite spekulativne tradicije i po-
zitivističkog utjecaja sa strane ona obećaje plodno pomirenje ovih krajnosti.

Literatura

Hans Maier: **Zur Lage der Politischen Wissenschaft in Deutschland**, (Viertel-
jahrhefte für Zeitgeschichte 1962 Heft 3).

Dieter Oberndörfer (Herausgeber): **Wissenschaftliche Politik** (Eine Einfü-
hrung in die Grundfragen ihrer Tradition und Theorie) Friiburg Rom-
bach Verl. 1962.

Hans Maier: **Zur Situation der Politischen Wissenschaft in Dertschland** (Eine
Umfrage) »Zeitschrift für Politik« Heft 3 1965.

Robson W. A.: **Political science**, UNESCO 1961.

Soziologie / Polititische Wissenschaft (Denkschrift) F. Steiner Verl. Wiesba-
den 1961.

Politische Wissenschaften (Erste Tagung der Hochschule für Politische Wis-
senschaften München 1952) Isar Verl. 1952.

Das Studium der Politischen Wissenschaften In- und Ausland Isar Verl.
München 1953.

Über Lehre und Forschung der Wissenschaft von der Politik, Wiesbaden, 1950.

Fridrich Carl J.: **Grundsätzliches zur Geschichte der Wissenschaft von der
Politik**. »Zeitschrift für Politik« Jahrgang 1954.

Gablentz Otto Heinrich: **Politik als Wissenschaft**. »Zeitschrift für Politik«
Jahrgang 1954.

Rüstow Alexander: **Weshalb Wissenschaft von der Politik**. »Zeitschrift für
Politik« Jahrgang 1954.

Eynern Gert: **Politologie**. »Zeitschrift für Politik« Jahrgang 1954.

Priložena bibliografija sastavljena je osavremenjivanjem bibliografije nje-
mačke politologije u: **Politische Forschung** (Hrsg Otto Stammer) West-
deutscher Verl. Köln-Opladen 1960.